

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ELŐRELÁTÁS.

(Beszámoló az Institut International de Sociologie XI. kongresszusáról.)

I.

Az elméleti társadalomtudomány mindezeideig nagyon kis mértékben járult hozzá eredményeivel a társadalom bajainak orvoslásához. Ez nem volt s nem is lehet feladata, mondják egyesek, míg másfelől egyre hangosabb lesz az a kívánság, hogy a kizárólag elméleti és módszertani kérdéseken kívül gyakorlati kérdésekkel is foglalkozzanak úgy az egyes társadalmi tudományok, mint a szociológia művelői. Ebben a tekintetben nagy különbség volt a német és a nyugati szociológiai iskolák között. A német szociológia érdeklődését különösen a legutóbbi időkben, elsősorban tudományelméleti és módszertani, illetőleg általános, formális szociológiai problémák kötötték le, míg a francia szociológusokat mindig a moralizáló hajlandóság, az amerikaiakat pedig a gyakorlati élet problémáihoz való közelség jellemezte. Ez a nemzetenként és kultúrkörönként kialakult iskolákra tagozódottság — éppen témakörére és célkitűzéseire való tekintettel — parancsoló kényszerrel írja elő a társadalomtudomány számára a nemzetközi együttműködés keresését. E célt szolgálja a Nemzetközi Szociológiai Intézet, amelynek legutóbbi, Genfben megtartott kongresszusáról számolok be a következőkben.

Az Institut International de Sociologie 1909-ben alakult a francia állam törvényei szerint és állandó székhelye Paris. Célja, hogy a szociológiai kérdések tudományos tanulmányozása céljából kapcsolatba hozza a különböző országok társadalomtudósait. Háromévenként nemzetközi kongresszusokat tart, közzéteszi ezek munkálatait, könyvtárat szervez, pályázatokat ír ki és gondoskodik a szociológiai oktatás minél hatásosabbá tételéről. Rendes tagjainak száma legfeljebb 100, a levelezőtagok száma pedig 200-ban van megállapítva. Mindkét csoport tagjait a kongresszus választja, a kongresszus szünetelése alatt pedig az Institut vezetősége. A rendes tagok 20 aranyfrank, a levelezőtagok pedig 10 aranyfrank főlvételi díjat fizetnek.

Ennek az intézetnek kiegészítéséül az 1930. évi genfi kongresszus egy Federation-t szervezett, amelynek tagjai minden ország egy repre-

zentatív társadalomtudományi társulata és ennek szervezetét az intézet alapszabályaihoz csatolt Pacte fédéral tartalmazza. Ennek célja, hogy minden politikai és pártszemponton felülemelkedve elősegítse a különböző társadalomtudományi társulatok együttműködését. A vezetősége az Institut vezetőségével azonos és a tag-társulatoknak feladata a jövőben a rendes tagok és a levelezőtágok jelölése. Minden tagtársulat választ egy hivatalos képviselőt, akinek feladata, hogy a főtitkár és az egyes országok társulatai között az összeköttetést fenntartsa. Az utóbbi évek elnökei közül fölemlíthetjük a következőket: Massaryk, Poincaré, Wüson, Balfour, Clemenceau, G. Richárd stb., akiknek névsorából nyilvánvaló, hogy az intézetnek kifejezetten francia s kis-entente jellege volt. Az 1930. évi kongresszus nagyon leleményesen oldotta meg a rendes tagok kibuktatásának problémáját. Egyszerűen az összes addig megválasztott rendes tagokat tiszteletbeli tagoknak jelentették ki és újraválasztották úgy a rendes, mint a levelezőtágokat. A jövőben semminemű politikai érdem nem lehet jogcím a zártkörű intézet tagjai közé való felvételre, kizárólag a társadalmi tudományok körében elért tudományos munkásság. (A tiszteletbeli tagok között szerepel Földes Béla és Pikler Gyula.) A rendes tagok között ezidőszerint egy magyar van, Dékány István, akit a Fédération ügyeit intéző ötösbizottság tagjául, 1935—36. évre helyettes alelnöknek is megválasztottak. Levelezőtágok: dr. Heller Farkas, dr. Bálás Károly, dr. vitéz Moór Gyula, dr. Horváth Barna, dr. Surányi-Unger Tivadar, dr. Szádeczky-Kardoss Tibor és dr. Trócsányi György.

A Federation tagjai ezidőszerint: Deutsche Gesellschaft für Soziologie, Institute of Sociology (London), American Society of Sociology, Institut Solvay (Belgium), Seminar de Sociologie de Gand (Belgium), Société de Sociologie de Paris, Institut Francais de Sociologie, Société Russe de Sociologie, Société de Sociologie (Genève), Magyar Társadalomtudományi Társulat, továbbá Lengyelország, Japán, Olaszország, Románia, Csehszlovákia egy-egy társadalomtudományi társulata és Jugoszláviából a belgrádi és zágrábi társadalomtudományi társulat. Elnökül megválasztották a következő évre von Wiese, őt követőleg Ruyszen s utána Ellwood professzorokat.

Az Intézet 1912-től 1927-ig voltaképpen csak névleg élt. Az 1927. évi kongresszus még érdemleges munkákat nem végzett; az első jelentékeny és értékes életnyilvánulás az 1930. évi genfi kongresszus volt, amelyen a háború szociológiája volt a téma. Ezek a kongresszusok egyébként kezdettől fogva lehetőleg aktuális kérdéseket tűztek napirendjükre: így megvitatták a történelmi materializmus, a társadalmi küzdelmek, a szolidaritás, a haladás, a hierarchia és tekintély problémáit. Hangsúlyozzák, hogy nem félnek a közérdeklődés előterében álló kérdések napirendre tűzésétől, sőt éppen azt tekintik egyik legelső feladatuknak, hogy azoknak

tudományos feldolgozása és nyilvános megvitatása által elősegítsék helyesebb megítélésüket s így megoldásukat.¹

Az ezévi nov. 16—22-ig Genfben megtartott kongresszus témájáról a társadalmi előrelátás kérdését tüzték ki. Mint másodrendű fontosságú téma az emberi lakásmód és az emberi lakás volt a tárgysorozatra felvéve. Az egész intézetnek lelke és szervező ereje, Duprat, ez alatt az idő alatt széleskörű organizációs munkát fejtett ki. Ennek eredménye volt, hogy a kongresszusra 96 elaborátum érkezett. Ezeknek egy része egész terjedelmében megjelent az Institut folyóiratában,² a többiek pedig bő kivonatban közölték ugyanítt és megküldték az intézet tagjainak. Meg kell állapítanunk, hogy ez a kongresszusrendezés inkább ankkétté szélesítette a témát és egyáltalában nem bizonyult alkalmasnak a vita közös mederbe terelésére; általában sokkal előnyösebbnek mondható az a vitarendezési technika, amelyik egy-két főreferátum után a résztvevőket csupán hozzászólásra szorítja. Az is igaz, hogy a legutolsó német szociológiai kongresszus eredményeképpen abban állapodtak meg, hogy ilyen kongresszusokat a jövőben nem tartanak, mert azoknak különösebb elméleti értéket tulajdonítani nem lehet. E mellett a rendezési elv mellett pedig annyi oldalról szóltak hozzá a különben is rendkívül bő témához, hogy a vitát egyedül a jelenlevők nem nagy száma *tette* lehetségessé.

Az október 17-én megtartott megnyitótülésen G. Richard² a szokásos köszönetnyilvánítások után jellemezte a társadalomtudomány szerepét, feladatait, törekvéseit. A távolmaradottak számából arra következtet, hogy a nemzetközi együttműködésnek egészen akut és nagyon súlyos akadályai vannak. Hangsúlyozta, hogy ennek a kongresszusnak és az egész intézetnek munkái és munkarendszere soha nem sértheti a legszélsőbb patriotizmust sem. Ha valakinek, úgy a társadalomtudós-nak kell tudatában lennie annak, hogy a nemzeti érzés és valamely nemzetheztartozás elsőrangú fontosságú társadalmi tény. Másfelől pedig feladata annak bizonyítása is, hogy ez nem lehet akadály a nemzetközi együttműködés keresésének. A szellemi együttműködés szép tradi-

¹ Az Institut s Fédération célkitűzéseire, szervezeteire vonatkozólag I. a Status, ill. Pacte Fédéral szakaszait. Az eddigi kongresszusok rövid ismertetését ül. I. az «Annales de l'Institut Internat de Soc.» T. XVI. (1932)-ban G. Richárd főtitkári beszámolóját.

² Rivista di Sociologia et Archives de Sociologie. VI. évf. Szerk. S. Rugarli és G. L. Duprat.

³ A genfi kongresszus lelke G. L. Duprat főtitkár, genfi professzor volt. Az elnökön, G. Richárdon kívül résztvettek a következők: Bouglé, Maunier, Lasbax, Bouthoul (Franciaország), Dupréel (Belgium), Facquason (Anglia), Wiese, Horkheimer, Kelsen (Németország), számos svájci tudós stb., stb., s a Fédération tagtársulatainak hivatalos képviselői.

ciója már a nyomtatást megelőzte és a középkor civilizációjának egyik legszebb vonása volt.

Utána *Duprat* főttkár tartotta meg beszámolóját. Sajnálattal emlékezett meg a távollevőkről, akik gazdasági okokra hivatkozva, mentték ki távolmaradásukat.

A távollevő *Sorokin* értekezését *Duprat* mutatta be kivonatosan. Ebben az amerikai szociológus azon nézetének ad kifejezést, hogy már régen is hittek a társadalmi események előreláthatásában, de meggyőződése szerint ismereteik nem voltak tudományosabbak, mint az asztrológusok és proféták jóslatai. Ezidőszerint sem látja a társadalmi előrelátás komoly megalapozottságának lehetőségét és erre számos okot sorol fel.

A következő felszólaló, *Duprat* Jeanne kisasszony, Proudhon és Durkheim rendszerében jelentkező előrelátás eseteiről számol be. Ők már tudatában voltak annak, hogy a társadalmi események nagymértékben a túlkomplex társadalmi erők szövevényétől függenek. De mind a kettő hitt a haladásban, Proudhon az igazságosság-eszmény növekedésében, Durkheim pedig inkább spenceri értelemben a növekvő népesség sűrűsége által kiváltott szerves integráció elkövetkezésében. Proudhonnál inkább kívánságok vannak, mint profécíák. Durkheim törekvése pedig az volt, hogy cselekvési szabályokat szolgáltatson a jövő számára, hogy a társadalmi eszményt keresse és megtalálja a kollektív áramlatokat, prediszpozíciókat és törekvéseket. Mindketten törekedtek, égett bennük a vágy, hogy biztos előrelátással keressék fel jövendő társadalmi tények összefüggését. Meg voltak győződve arról, hogy az elemi egységek kombinációi nem változhatnak a végtelenségig, vannak társadalmi struktúrák, amelyek állandóan ismétlődnek. S mindketten tiltakoztak az ellen, a feltevés ellen, hogy a fejlődés egyenes vonalú.

Rugarli mindjárt kezdetben, mint ezt később minden témánál megtette, Verdi-áriákat adott elő objektív tudomány helyett s ez alkalommal bemutatkozásul Vico rendszerében mutatkozó előrelátásról beszélt olasz nyelven. Az elnöklő Richárd nem minden gúny nélkül jegyezte meg, hogy közel tízévi emigráció után mily tökéletesen beszél még mindig anyanyelvét.

Bouglé, a következő felszólaló, *Duprat* kisasszony felszólalásához kapcsolódva megjegyezte, hogy az előadó által választott két szerző eléggé ismeretes előtte is. Bevezetőül óv mindenkit a globális előrelátásra való törekvéstől, lévén ez a történelembölcselet feladata, de az ő meggyőződése szerint is a szociológiának feladata a konkrét társadalmon belül érvényesülő törekvések előrelátására való törekvés. Ami Proudhont illeti, túlságosan proteus-természet, túlságosan összetett ahhoz, hogy önála valamely kérdésben végleges választ találhatnánk. De két jóslására rá akar mutatni. Állította, hogy a XX. század a federalizmus kora

lesz. Másodszer, hogy «l'atelier remplacera le gouvernement». A jelenlegi európai helyzet ellene látszik mondani ennek a két jóslatnak. De mégsem volna lehetséges azt mondani, hogy esetleg a közeljövő nem fogja mindkét állítását igazolni.

Durkheim nézete az volt, hogy az egész emberiségre vonatkozó előrelátás nem lehetséges, de a különböző jól körülírt típusok és struktúrák részére igen, s ez volt egyébként a véleménye Montesquieunek is. Ezekről a parciális, speciális előrelátásokról nem lehet lemondani a tudománynak. Maga a társadalmi törvény sok esetben egyértelmű az előrelátással. Három tételét említi: 1. Állította, hogy az európai fejlődés a civilizált nemzeteken belül az emberi személyiség kiteljesülése jegyében fog végbemenni. A jelenlegi helyzet ennek ellentmond, de gondoljunk arra, hogy ez a világháború következtében van így, ami a normális fejlődési menetet megzavarta. Nézete szerint azonban hiba volna azt hinni, hogy az individualista eszmény és a demokrácia eszménye meghalt. 2. Állította, hogy az európai szellemi fejlődésben van még hely a miszticizmus számára. Ezt eléggé igazolják a jelen eseményei. 3. S végül valószínűnek látta, hogy az egyesek és az állam között közbeszó szervek fognak alakulni és nagy szerephez jutni.

Maumier a következő felszólaló, aki Turgotnak a gyarmatok nagy szerepére vonatkozó előrelátását ismertette.

Duprat Barnes tanulmányának ismertetése után a saját álláspontját fejtí ki. Alaptétele szerint egy csoport struktúrájának vagy jellemző tulajdonságainak ismerete azt jelenti, hogy előre látom, hogyan fog a kérdéses csoport bizonyos esetekben viselkedni. Nézete szerint az előrelátás kérdésén áll vagy bukik a társadalomtudomány. A mai viszonyok között joggal merül fel ezzel a tudománnyal szemben is az a kíváncsi, hogy az életnek szolgáljon. Meggyőződése szerint a jövő politikájának eszményi vezetője Proudhon: a szindikalizmus és federalizmus. Most igaz, hogy az antitézis birodalmában vagyunk, de erős a hite, hogy az egyén és a csoport lelkiismeretében élő igazság eszmény győzni fog; ez volt Proudhon hite és ez az övé is.

A keddi nap első előadója, *Reymond* lausannei egyetemi tanár, háromfajta előrelátást különböztet meg: 1. a mechanikus determinizmuson alapulót, ahol az összes tényezők ismertek és mérhetők; 2. a statisztikai determinizmust; 3. az emberi magatartásra vonatkozó determinizmust, ahol csak valószínűségről lehet szó.

Blaža dolgozatának ismertetése után *Dupreel* hangsúlyozza azt, hogy mindig a valószínűség megállapításáról van szó. Annak kereséséről, hogy két eset közül melyik valószínűbb, mint a másik. A tudomány feladata a valószínűség keretének felállítása.

Duprat a vita ezen pontjánál föltétlenül tisztázandónak tartja, hogy alkalmas-e a statisztikai módszer a társadalmi előrelátás eszkö-

zélül? A maga részéről teljesen statisztikaellenes álláspontot foglal el. Minden mérésnek előfeltétele a társadalmi struktúrák morfológiai vizsgálata, azoknak szociológusok által való gondos feldolgozása. A maga részéről az általános törvényt, minden népekre és időkre érvényes társadalmi törvényt kizárja az előrelátás köréből. A prevízió szükségképpen meghatározott társadalmakon belül csupán a relatíve közel eljövendő eseményekre vonatkozhatik.

Dupréel a maga részéről elengedhetetlennek találja, hogy a szociológus, aki konkrét tényekhez nyúl, az alaptényekben megingathatatlanul biztos legyen.

Mádai a szociológiai determinizmusra vonatkozó elméleteket mutatja be éles kritika kíséretében.

Horkheimer a maga részéről hangsúlyozandónak tartja, hogy szabadságról csak a természettudós laboratóriumában lehet szó, ahol az összes előfeltételek kezében vannak. Itt láthatom előre a legnagyobb biztonsággal az eredményt. A természetben magában nagyon sok véletlen zavarhatja meg az eredmény biztos előrelátását. Ugyanez van a társadalomban is. Nem azért nem láthatók előre a társadalmi események, mert a társadalomban nagy a szabadság, hanem éppen azért, mert sok a zavaró és előre nem látható körülmény. Mennél inkább nő a tervszerűség és a tények szabad rendezése, annál inkább lesz az előrelátás lehetséges. És szükségesnek tartja, hogy a mindig igazolandó, általános föltevésektől, amelyekben az előrelátás nyugszik, ne akarjuk elválasztani a konkrét tények megíjósításait.

Dupréel rámutat arra, hogy ismereteink növekedésével egyre inkább meg fogjuk tudni közelíteni annak megállapítását, hogy két valószínű eseménysor közül melyik fog bekövetkezni.

Bouglé a statisztika fokozódó jelentőségét hangsúlyozza. Duprat aggodalmát a statisztikával szemben nem látja indokoltnak. Az általános törvény, mind pld. az elité cirkulációja, mint arra Reymond rámutatott, egy matematikus számára talán elégséges társadalmi törvény, de egy szociológus számára kissé bizonytalan. Föltétlenül szükségesnek tartja, hogy óvakodjunk az inkább irodalmi, mint tudományos elméletektől. Maga részéről az állandóan mutatkozó viszonylatok mérés által való igazolását rendkívül hasznosnak tartja. Az elit ere vonatkozólag ő, mint az Ecole Normale igazgatója, állandóan folytat vizsgálódásokat és ha ezt még elég sok évig folytathatja, talán még hozzá mer a kérdéshez szólni. Nagyon sok esetben hasznát veszi a szociológus annak, ha társadalmi tendenciák mérhetők. A családi érzés intenzitásának fokára pl. nem közömbös annak tudása, hogy mennyi fiatal munkás viszi haza a bérét az anyjának. A statisztika hasznosságának megítélésénél nem mindig a legnehezebb eseteket kell felkeresni és ellene fordítani. Mint a gondos és rendkívül tanulságos statisztikai föl-

vételnek példáját Simiandnak a bérek fejlődéséről szóló három nagy-kötetes művét említi.¹

Duprat szerint a statisztikában alkalmazott nagy számok törvénye csak karikatúrája a fizikai tudományok nagyszám-törvényének. A társadalmi tények túlságosan változók és túlságosan komplexek ahhoz, hogy itt a statisztika módszereivel boldogulni lehetne.

Bouglé ingerülten kérdi, hogy házasság, születés, vándorlások stb. nem elég nagy számok-e ezek?

Duprat követeli, hogy a legkisebb csoportok különbözőségére is tekintettel kell lenni. A statisztikus számára struktúra- és csoportkülönbségek nincsenek, az emberek mind egyenlők számára, ő megpróbálta a kriminalitás statisztikáját összeállítani és nagyon tanulságos eredményekre jutott a statisztika lehetetlenségét illetően. A statisztikusok fő hibája, hogy megvan a hajlandóság bennük az eredménynek egy tényezőtől vagy tényezőcsoporttól való függővéttételére. Idézett szerző a munkabérek alakulását a pénzmennyiségtől teszi függővé. Hát a szakszervezetek? S a többi tényezők? A statisztika lényege a társadalmi tények meghamisítása egy tényező előtérbehelyezése által. A statisztikának feladata csak a prezentáció és nem az explikáció.

Reymond tiltakozik ez ellen. A statisztika feladata a verifikáció is. *Duprat* érvei nem a statisztika ellen, hanem a statisztika helytelen alkalmazása ellen szólnak.

Richard megemlíti, hogy a politikai bűncselekmények nagy számából előrelátható volt az orosz forradalom.

Maunier arra hivatkozik, hogy ő, mint az egyiptomi statisztikai hivatal volt főnöke, szintén rendelkezik ez irányban tapasztalatokkal. A társadalmi tényeket ép az jellemzi, hogy egymáshoz hasonlóak, egy meghatározott csoportba tartoznak és mert egymáshoz hasonlóak, megfigyelhetők és számlálhatók. Szerinte megfigyelni valamit: mérni és megszámlálni. Ha kimegy a Boul Michre és úgy látja, hogy az egyetemi hallgatók kalap nélkül járnak, több nap számlálása eredményeként megállapítja azt a társadalmi tény, hogy a diákoknál van egy új tendencia t a kalap nélkül való járás. A prevízió előfeltétele — szerinte — hogy bizonyos társadalmi tényeket számlálni tudjunk.

Duprat nézete szerint egy szociológusnak nincs szüksége számlálásra ahhoz, hogy ilyen eredményre jusson, mint *Maunier* a kalap nélküli járást illetően. Ehhez elégséges a megfigyelés. De *Maunier*nek igaza van abban, hogy konkrét csoportok megfigyelését kell ambicionálnunk, ő is ezt kívánja, először a struktúrát felkeresni, elemezni és azután kvantifikálni.

¹ *Simiand*, F.: Le salaire, l'évolution sociale, et la monnaie. T. I—III. Paris (Alcan) 1931—32.

Dupréel rámutat arra, hogy a mindennapi élet megvan a szociológiai előrelátás nélkül. Mindenesetre nagyon kicsi a szociológus számára az a terület, ahol előrelátásra föltétlenül szükség van. Mert a tudománytalan, nem kontrolált előrelátást mindenki használja a mindennapi életben. A tudományos előrelátásnak szükségképpen ezt a rendszertelen és naiv előrelátást kell rendszeressé tennie. Az indukció és dedukció mechanikus eszközei, logikai eszközei nem elégségesek ebből a célból. Egy más módszert, egyet a sok közül óhajt bemutatni: a konszolidáció elméletét. Kétféle konszolidációt kell megkülönböztetnünk. Egyik a coexistencia, az együttlétezés konszolidációja. Ennek példája két kő, amelyik egymás mellett fekszik s amelyből különböző természeti törvények következtében egy lesz és akkor azt forgathatod, odébb teheted és egy marad. Az együttlétezés következtében konszolidálódtak, eggyé váltak. A másik fajtája a konszolidációnak a successio konszolidációja. Például a gyermek iskolába jár rendszeresen, kényszer következtében. De ott jól érzi magát, tanul stb. s aztán magától is odamegy. Ez a fajtájú konszolidáció — épúgy, mint az előző — rendkívüli gyakori a társadalom életében. S ezután a konszolidáció elvének alkalmazhatóságát — a társadalomtudományi előrelátást illetőleg — több példán mutatja be.

Farquarson az angol szociológiának háborúutáni helyzetét jellemzi és az angol költők misztikus előrelátásáról beszél, hivatkozva *Jeatsra* és *W. Blackre*. A vezető politikusok és politikai írók rendkívül sokat foglalkoztak saját népük és államuk jövőjével és befolyásuk is nagy volt. Végül *Wellsre* hivatkozik, mint aki regény formában számtalan alkalommal írt eljövendő társadalmakról.

A szerdai napon *Duprat* összegezte a viták eddigi eredményeit a következő pontokban:

1. Föltétlenül szükséges a szociológiai ismeret teljességéhez, hogy abban helyet foglaljon a társadalmi események előrelátása;
2. ez az előrelátás lehetséges, amennyiben a globális előrelátás helyett szerényen, konkrét csoporton belül keressük a valószínűséget;
3. ez az előrelátás különbözik az általános törvénytől;
4. nemcsak a történetre támaszkodik, annak adatait kiegészíti s a statisztikát, mint prezentációs formát használhatja. A statisztikai módszer soha végleges eredményeket nem adhat. Számai csak eszközök, csak az anyagot szolgáltatják a szociológus számára. Előfeltétele a statisztikai felvételnek a gondos morfológiai felvétel, a problémának szakemberek által való gondos kvalifikálása és a felvétel eredményei ismét csak a társadalmi összefüggéseket ismerő szociológus által dolgozható fel.

Wiese Spencer előrelátási elméletéről s ezzel kapcsolatban saját észrevételeiről számol be. Tétélei a következők:

Spencer pozitívizmusa számára a prevízió kérdése egyszerűnek látszott. Számára a társadalomtudomány a kauzalitás területe volt. *Carlyle*

már akkor is hangsúlyozta a szabadakarat, a genie szerepét, amely megsemmisíti az oksági törvény láncolatát az emberi történelemben. Azonban az egységes oksági láncolat megtörése sokszor a konkrét és speciális eset alkalmával mutatkozó hamis kauzalitástörés csupán. Természetes, hogy a kauzalitás a legáltalánosabbnál mutatkozik a maga tisztaságában és folytonosságában. Minél konkrétabb és minél speciálisabb az eset, annál inkább fennforog a kauzalitás megtörésének hamis látszata. De ez csak tudatlanságunk miatt van így és az e téren elérhető ismereteink elmélyülése várható. Mindenesetre a társadalmi tényéknél, ahol a legtöbb oksági sor fonódik össze, a motívumok sokfélesége miatt a legnehezebb az előre látás. Mindenesetre különbséget kell tennünk az igazi ok és a közvetlen ok között. Izolálás útján a társadalmi tényéknél is el lehet jutni bizonyos előre látáshoz. Hangsúlyozni kell azonban, hogy abszolút ismétlődés nincs, pláne a társadalomban csak analóg esetek vannak. A pozitívizmus elleni küzdelem már túllépett a kitűzött célon, különösen Németországban a pozitívista irány elvetése után az intuíció és a megértés szerepe oly fontossá vált, hogy nem tartaná feleslegesnek a pozitívista eredmények újraértékelését. Az emberek ma egyfelől szkeptikusak, de másfelől hiszékenyebbek, mint a XIX században.

Wiese saját tételeit a következőkben foglalhatjuk össze:

A hipotetikus előre látás minden tudomány alapja. Azt állítom, hogyha ez bekövetkezik, ebből ez ez fog következni.

Az állandó és változatlan állandóan keveredik azzal, ami változó. A történést az jellemzi, hogy a változó érdeklődik a társadalom életében. A szociológust pedig éppen az köti le, ami minden emberi történelemben állandó. Az előre látás problémájánál arra kell tekintettel lennünk, hogy a két tényező milyen viszonyban van egymással. Nyilvánvaló, hogy vannak majdnem időn felettinek látszó összefüggések, azonban ezek nagyon óvatosan kezelendők. A később bekövetkező az előzőhöz hasonló lehet, de sohasem azonos vele. Természetes, hogy az emberi öntudat egyfelől könnyebbé, de másfelől nehezebbé teszi az előre látást, mert az emberi tudat nemcsak passzív, hanem aktív is.

A szociológiában föltétlenül szükség van kisszámú, egyszerű és általános alapviszonylatok felkeresésére. A szociális struktúrák alapszerkezetének felkeresése előfeltétele minden előre látásnak. Ismerteti saját rendszerét, annak alapvető elvét, hogy minden, ami a társadalomban van és történik, az két tény körül csoportosul: az egymást vonzás és az egymást taszítás problémája körül. (Zueinander und Gegen-einander.) Minden, ami emberi és társadalmi, az közeledik egymáshoz vagy távolodik egymástól. Mindig csak ez a két alapvető tény volt és csak ez lehet a jövőben is.

Duprat a maga részéről veszedelmesnek találja, hogy ilyen mértékben általános alapelvekig eljutva az általános szociológiát el akarjuk

választani az egyes szociológiáktól. Nézete szerint ahhoz kell ragaszkodni, amit már több ízben kifejtett, hogy vannak általános alaptörvények és vannak a csoportokra, állandó tendenciákra, struktúrákra vonatkozó hipotézisek, mégpedig nagyon termékeny hipotézisek is.

Wiese válaszában kijelenti, hogy ez álláspont kérdése. A szociológusok szerint a speciális kultúrtartalom nem érdekelheti, csak a szociális vonatkozás. Rendkívül érdekes volt, hogy Wiesenek német nyelven előadott tételei és érvelése milyen ridegen és szárazon hatottak Tazerout egyébként kiváló francia interpretációjában. Mint Maunier megjegyezte, ez a francia nyelv előnye: segítségével ráfűjünk a hosszú szavak felett lebegő ködre s megmarad a leplezetlen és kendőzetlen igazságmag.

Maunier szerint a Victorian age Spencere és az akkor élő angolok az expanzió, a növekvés, a bizalom korában éltek és mindenki, a tudós is, optimista volt. Spencer megértéséhez a Victorian age gőgjének megérzése szükséges. Mert szögezzük le, hogy az előrelátásra való törekvésben mindig gőg van és túlságos önbizalom. Ma a szociológus fáradt és pesszimista. Egyébként is Comteot leszámítva a gout de prévision mindig angol sajátosság volt és az összes angol közgazdászok gyakorolták ezt. Elég ha Smithre és Malthusra hivatkozik. Bár nagymértékben egyet tud érteni Wiesevel a társadalmi viszonylatok és folyamatok megítélésében, a maga részéről szintén fél az általa javasolt határozott választvonal felállításától.

Wiese szerint a két irány nagyon össze volt keverve, éppen azért most hangsúlyozottan külön kell választani. Majd később lehet ismét kooperációról szó.

Elias nézete szerint ez az elválasztás egyben értékelése az eddigi eredményeknek. Úgy látszik, hogy Wiese számára csak az általános törvények maradandó értékűek, a többit nem tekinti becsesnek. Kérdi, hogy a változó ismerete nem lehet-e éppen olyan fontos, mint az állandónak keresése? Válaszában Wiese arra utal, hogy ezidőszert a történeti gondolkodás és a történészeknek erőszakos társadalom interpretációja túlteng. Éppen ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni velük szemben a szociológiai álláspont fontosságát.

Röviden itt ismertetem a távolmaradt *Ellwood* tétéleit, aki hangsúlyozza, hogy a megfigyelés marad továbbra is a társadalomtudós tanulmányának kiindulópontja és az előrelátásra törekvő szociológus segédeszközei a tudományos és komoly tényismereten felépülő lélektan és történelem, de elsősorban a tudományos képzelőerő lesznek. Erről a tudományos képzelőerőről egy amerikai biológus írja: «A képzelőerő konstruktív használata, amelyet állandóan ellenőrizünk és új irányba terelünk megfigyeléssel és kísérletezés által, minden tudomány lényege. Ez egyetlen eszköz, ami rendelkezésünkre áll az íratlan múlt rekonstrukciójára, éppen úgy, mint a jövő előrelátására. Ez adja meg az embernek

a hatalmat, hogy fölkutassa a halott múltat és behatoljon a sarjadzó jövőbe».

Bouthoul a demográfiai extrapolációktól óv s a világháborút kiváltó okok között szerinte nagy szerepet játszott a téves demográfiai előrelátás.

Wladesco Racoassa a román Gusti professzor és ezidőszerint kultusz-miniszter szociológiai elméletét adja elő s hangsúlyozza, hogy az ő vezetése alatt az utolsó tíz évben falu-monografiákat vesznek fel egész Románia területén. Az előadást, amint ez egyébként a kongresszus összetételétől várhatni lehetett, rendkívül melegen fogadták. Egyébként a román szociológia képviselői a kongresszus alkalmából kiadták a román szociológiai irodalom utolsó tíz esztendejének teljes bibliográfiáját s a folyóiratok utolsó évfolyamát egy hatalmas kötetben. A Rockefeller-alap segítségével kiadott, gazdagon illusztrált kötet — tartalmának ismerete nélkül is — hatékony propagandaeszköznek bizonyult.

A szerda délután témája az általános témát elhagyva, a gazdasági előrelátás volt. A távolmaradt Brinkmann tételeit Duprat ismertette. Egyébként a tanulmány egész terjedelmében megjelent az Archives de Sociologieban.¹

Utána *Derobert* expozéja következett s a vitában Rugarli, Richárd és Bouthoul vettek részt. A vita eredményét *Duprat* összegezve, hevesen tiltakozik a tiszta közgazdaságtan tudomány igényeivel szemben, amelyről azt állította, hogy a maga értékmentességre való törekvésében teljesen elhanyagolta a társadalmi realitást, a struktúrák és tendenciák tanulmányozását. Tudományjellegét csak a politikai ökonómiának lehet adni, amelynek alapja a politikai előrelátás lesz a társadalom gazdasági szervezettségére alkalmazva. Egyébként a közgazdasági barométerek kérdését, amelynek különböző típusait, annak lehetséges előnyeit és sok hátrányát a felszólalók ismertették, nem tekinti a legfontosabb problémának. Fölveti a következő kérdést: Próbálja a szociológus az előrelátást alkalmazni a kapitalista és kollektív társadalmi struktúrát illetőleg. Melyik mutatkozik állandóbbnak s melyik fog eltűnni? Különbséget kell tenni elsősorban egy gazdasági rendszer külső és belső, azaz lelki struktúrája között. A kapitalizmus külső struktúrája sokkal erősebb, szervezett, régi gyökerei vannak, hadseregre, állandó jogrendre támaszkodik. Minden krízis ellenére azt kell mondani, hogy alapja, felépítése, szerkezete szolid és idővel dacol. Minden kollektív strukturakísérlet bizonytalan, útját kereső és nem veheti fel a versenyt a másikkal. Ennek alapján azt kell mondani, hogy a jövő a kapitalista gazdálkodásé. De ha a lelket keresi a kétféle gazdasági rendszerben, úgy meg kell állapítani, hogy a kapitalizmusban csak a konzerváló, negatív lelki erők élnek, az aspiráció, a jövő felé törő forradalmi erők mind a kollektív gazdálkodás

¹ 1933 aug. sz. 337—354 l.

valamilyen formáját keresik. Az előrelátás tehát azt eredményezi ebben a kérdésben, hogy az elkövetkezendő közeljövő a kapitalizmus, a későbbi pedig valamilyen formájú kollektív gazdálkodás jegyében fog lefolyni.

Mytkovich szerint a kapitalizmust meg lehet és meg kell menteni. Reformálni kell és megmenteni. Mire Duprat ingerülten válaszol: alapzata szolid, de lelke bizonytalan.

Bouthoul megérti Duprat szindikalista rokonszenveit, de rámutat arra, hogy Sombart szerint a kapitalizmust a javak cserélhetőségének maximuma jellemezte és a technika fejlődésével ez a cserélhetőség a munkásokra is vonatkozik. Régebben az iparomesterség megtanulásához évek, sőt évtizedek kellettek és ez az iparotradíció volt a szindikalizmus lelki alapja. Ma, mint Oroszország példája mutatja, rövid pár év alatt munkásosztályokat lehet nevelni. A technicizálódás eredménye, hogy valamely professzióhoz, foglalkozási ághoz való tartozás egyre kevesebb lelki kapcsot jelent. Amire Duprat azt válaszolja, hogy vannak más tényezők is, amik a munkásokat hasonló szellemmel egymáshoz fűzik.

Dupréel végül úgy véli, hogy a kapitalizmust az individualista szabadságesszménnyel együtt megmenteni nem fog sikerülni, hanem föltétlenül a növekvő etatizmus felé haladunk.

A csütörtöki nap témája a társadalmi előrelátás a politikai élet és a jog terén. A beküldött és elmondott értekezések közül kettőt mutatok be, Lasbax és Chalupny előadásait.

Lasbax szerint a politikai rendszerek történeti egymásra következése egy ritmus létezését sejteti s a fejlődés a királyságtól a köztársaság felé, onnan a császárság (empire) felé halad. S ez a folyamat egy új síkra áthelyeződve ismét elülről kezdődik. Idézi Hauriout, aki szerint Franciaországban a három ciklus lefolyása a következő volt három különböző korszakban: az ancien régime monarchiájától I. Napóleonig királyság 1792-ig, köztársaság 1792—1804-ig, császárság 1804—1815-ig; 1870-től napjainkig az 1870—75-ös időszak monarchista volt, azután a köztársaság következett és az újabban jelentkező törekvések a hatalom koncentrációja irányában a harmadik fázis elkövetkezését jelentik. Természetesen mind a három szónak jelentését és a nekik megfelelő struktúrának értelmét meg kell állapítanunk; sem a köztársaságnak, sem az empire-nak nincs változatlanul egységes típusa, mindenesetre azonban ez a hármas fázistörvény alkalmas arra, hogy a gyakorlati politikus számára előrelátás alapjául szolgáljon. Az eleven vitában Dupreel arra mutatott rá, hogy a XIX. század azt hitte, hogy a fejlődés egyvonalú és nem fordulhat vissza. Ez volt minden történelmi konstrukció hibája. Ebből a szempontból nem utasítja vissza a maga részéről az elhangzott tétételeket, csak azt emeli ki, hogy nézete szerint mind a három típusban szerepet játszik az elité és a nagyember. Válaszában Lasbax arra mutat rá, hogy

a harmadik stádiumra éppen az a jellemző, hogy általa van képviselve a dinamikai elem: a statikai állapotból a másik statikai állapotba való átjutás sajátos módja. A politikai szociológiának a dinamizmus fogalmával kell gazdagodnia s azzal a meggyőződéssel, hogy a társadalmat gyógyítani kell és lehet.

Chalupny brünni professzor előadásában önérettel hivatkozott arra, hogy módszere segítségével, amely a választók érzelmeinek és törekvéseinek s a közvéleménynek, továbbá a társadalmi állapotnak exakt ismeretén épül fel, 96%-os pontossággal meg tudta állapítani a csehszlovákiai választások eredményeit. Három kérdés fontosságára mutat rá:

1. A pártok vagy pártszervezetek stabilitásának természete és foka;
2. a társadalmi és politikai törekvések játékának ismerete (a radikális és reakcionárius irányzatok ütközése például);
3. a pártok által elfoglalt hatalmi pozíció és az ellenzékiesség kérdése.

Maunier a maga részéről kissé utópisztikusnak látja ezeket a megállapításokat s ha az előrelátás konkrét kérdésekben ily mértékben halad, akkor két állam között az elkövetkezendő háború majd két statisztikus között fog lefolyni egy sötét szobában.

Mytkovich túl optimistának tartja a felszólalást. Hivatkozik arra, hogy Csehszlovákia fiatal állam, amelynek még politikai múltja nincs* De nem hiszi, hogy akadna angol vagy francia szociológus, aki saját hazájában nem ilyen pontossággal, hanem egyáltalán előre vállalkozni merne a választási eredmények tudományos megállapítására.

A kissé kínos helyzetet *Richard* nagy tapintattal igyekezett enyhíteni, azonban a következő hozzászóló, *Duprat*, teljes kiméletlenséggel mutatta ki az ilyen természetű választási előrelátás teljes tudománytalanságát, naivságát és alaptalanságát. Az első, amit egy szociológusnak tudni illik már Durkheim óta, hogy társadalmi csoportok megítélésénél a morális kohézió foka a fontos és számszerű adatokkal semmi eredményre nem juthatunk. Ezt kell ismerni és azonkívül a tényleg élő és ható tendenciákat. A statisztikusok csak a fölhúzott gépezet lezakolását tudják mérni. Hogy akarja valaki számszerűleg, statisztikai módszerekkel a nagy politikai életet irányító aspirációkat megszámlálni, lemérni születő pártok belső vitalitását? stb.

A péntek délelőtti témája a háborúk előrelátása volt. Ennek a részproblémának tárgyalásra való előkészítése céljából egy túl részletes és kusza kérdőívet küldtek szét a Fédération tagtársulatainak. A beérkezett válaszok közül társulatunknak Moór Gyula által készített válaszát kinyomatták a kongresszusi tézisekkel együtt, a többieket *Duprat* röviden összefoglalva ismertette. Majd jelen beszámoló írója tartotta meg «La prévision des guerres» címmel előadását, amelynek magyar szövegét a II. fejezet tartalmazza.

Maunier rövid hozzászólása után *Mytkovich* a különböző nemzeti ideológiák túlhajtásának veszélyességét emelte ki és a nemzeti elité szerepét. *Dufprat* a maga részéről úgy találta, hogy ezek a szempontok kellőképp érvényesültek az előadottakban.

Ugyané témához *Derobert* terjesztette be referátumát és hangsúlyozta azt, hogy főképp gazdasági okok fogják a jövőben a háborús kollíziókat kiváltani. Hivatkozik Japán példájára, amely államnak, ha a jelen gazdasági zavarból ki akar lábálni, vagy a háború vagy a teljes társadalmi szétesés között kell választani.

Dupreel a technika fejlődésében látja a háború elkövetkezésének legfőbb okát. Ha egy törzs fegyvereket kap, rátámad a békés törzsekre. Ma a technika valamely új vívmánya ismét ilyen helyzeti előnyt jelent bármelyik nemzet számára.

Duprat a technikai gógról beszél és különösen arról, hogy a fegyverekkel való bannitudas megtanulása milyen mértékben alkalmas a militarista szellem megteremtésére. *Bouglé* a maga részéről *Duprat*nak ezt a megjegyzését teljesen tudománytalannak tartja, ez társalgási téma és nem szociológia. Nem tapasztalta egyáltalában, hogy az *Ecole Normale* növendékei a katonai kiképzés következtében túlzó militaristákká váltak volna.

Bouthoul a technika két fejlődési lehetőségére mutat rá. Fejlesztik a termelő erőt és a harci készséget. Régen a haditechnika kérdésében a szervezettség volt a fontos, ma sokkal inkább a technika. Itt is az a helyzet, mint a munkásoknál. A mai háborús technika mellett négy hét alatt ki lehet képezni a katonaságot.

A következő felszólaló aziránt érdeklődik, hogy mi a szociológiai előrelátás, Franciaország és Anglia esetében, amely államokról tudvalevő, hogy állig fel vannak fegyverkezve és ugyanakkor tömegeik teljesen pacifisták. Majd egy másik a hadiszállítás kérdése iránt érdeklődött, amire aztán az elnöklő G. Richárd jónak látta a főtítkárra heves ellenzése dacára is a gyors iramban túlelevení váló vitát bezárni.

Egyébként ugyane nap délelőttjére volt kitűzve a szociálpatológiai előrelátás is, amelyhez *Mytkovich* büntetőjogi professzor szolgáltatott egy értékes tanulmányt, amelyhez többen hozzászóltak.

A péntek délutáni ülést csaknem teljesen *Richárd* szép expozéja töltötte ki a társadalmi előrelátás és gondoskodás egymásról való viszonyáról. Szerinte a társadalmi előrelátás célja, hogy alapul szolgáljon a társadalmi gondoskodásnak. Nem lehet célja természetesen egy jövő társadalom megrajzolása, hanem egyszerűen egy fokozottabb valószínűség felismerésére törekszik a társadalmi történetet illetőleg. Két segédtudománya van a szociológusnak e munkája közben: a történelem és a statisztika. A történelem, legalább eddigi formájában, inkább volt arra alkalmas, hogy az antiszociális múltat, mint a szociális múltat

ismertesse meg velünk. Alapjában véve népek, vallások, társadalmi osztályok közötti küzdelmek leírása volt. S a történelemtudomány a jövőben sem fog tudni az előírt feladatnak megfelelni három okból; ezek: a történetíró szubjektív (elfogult) volta; megközelítő pontossággal csak a közelmúltat ismerjük; a múlt ismeretében nem tudjuk megkülönböztetni a harcok között a kölcsönös segítségnek azt a történetét, amelyik lehetővé tette az emberi faj fennmaradását. A szociológus, amikor előre akar látni, azt keresi, ami állandó és ami változó. Ezt pedig nem igen kapja meg a történetíró munkáiban. Két módszer állt eddig rendelkezésére, egyik a széria, másik a ritmusok módszere volt. A tudomány mai állása szerint egyiket sem tudjuk véglegesnek elfogadni. Előadását azzal végzi, hogy távol áll tőle a tudományos izlámizmus, de a szociológusnak szerénynek kell lenni, amidőn igényeit társadalmi események előrelátására irányítja.

Ezután még *Crawford* (Pennsylvania) számolt be arról, hogy Hoover összehívatta pár évvel ezelőtt az amerikai szociológusokat az USA-ban háború után mutatkozó szellemi áramlatok feldolgozására. Eddig 500.000 dollárt költöttek és 13 db 600 oldalas kötetet publikáltak a fölvetett ankéteredményekről. A kongresszus résztvevői derűvel elegy rezignációval hallgatták beszámolóját.

Az utolsó nap témája az emberi lakásmód és emberi lakás szociológiája volt. Ehhez a kérdéshez közel 20 értekezés rövid kivonatát nyomtatták ki előre az előkészületi munkálatok során.

Duprat az ülés végén fölolvassa azokat a konklúziókat, amelyeket a kongresszus eredményének tekint.

1. A szociológiai előrelátás lehetséges, elvont formákra vonatkozik és az egyes esetre bizonyíthatóan alkalmazható.

2. Demográfiai extrapolációkból vagy statisztikai beállítások projekciójából le nem vezethető, hanem helyesen irányított ankétet kíván; meghatározott valószínűségek tanulmányozását, mérlegelését és pontos értékelését jelenti.

3. A gazdasági szociológiában, a politikai közgazdaságtanban fontos, hogy óvakodjunk a gazdasági barométerekből eredő tévedésektől; az előrelátásnak az összes társadalmi, politikai, jogi és erkölcsi tényezők elmélyített analizésére kell támaszkodniuk.

4. A politikai és jogi szociológiában az államférfiakat és parlamenteket a struktúráknak, törekvéseknek, elhalkuló és fejlődő szokásoknak, kevésbé vagy inkább tartó konszolidációknak, az állandó áramlatoknak és az eszményi kollektív célok előzetes tanulmányának kell vezetniük.

5. A vallási és nevelési szociológiában az előrelátás az igazi hívők és nevelők introspekciójától függ. (Ezeknek a fejlődésben levő különböző struktúrákra figyelemmel kell lenniük.)

6. A szociálpáthológiában és a kriminálszociológiában óvakodni

kell azoktól az illúzióktól, amelyek a morbiditás vagy kriminalitás állítólagos növekedésének igenlésében vagy tagadásában rejtőznek. Ez különböző módon ítélendő meg a változó helynek és időknek megfelelőleg.

7. Minden alkalmazott szociológiában az előrelátás kell, hogy tekintettel legyen az eljövendő cselekményekre gyakorolt hatásának és annak, hogy gondolat és cselekedet állandó kölcsönhatásban állanak egymással.

Több ponthoz szóltak hozzá a jelenlevők s amidőn Duprat a tiszta közgazdaságtan tudománytalan jellegét egyhangú határozatként ki akarta mondani, Bouthoul tiltakozott ellene. Erre Maunier azt mondta, hogy tekintettel arra, hogy a tiszta közgazdaságtan egy olyan embertípussal dolgozik, amely minden időben és minden helyen egyforma, azaz semmi helyen és semmilyen időben nem fordul elő, szóval egy fantom csupán, a tiszta közgazdaságtan teljes értékű tudománynak nem tekinthető.

Majd Duprat főtitkár záró szavaiban önérettel hangsúlyozta, hogy ennek a kongresszusnak, amely egyhangú határozattal alapelvekben tudott megegyezni, meddőséget semmi körülmények között nem lehet szemére vetni. Ezek után rosszindulat kellene annak állításához, hogy nincs szociológia, csak szociológiai iskolák vannak, mert igenis a szociológiának egy komoly iránya van ezidőszerint s ezt az Institut képviseli.

Ehhez a zárószóhoz természetesen már senki sem szólt hozzá, hiszen zárószó volt, de nagyon jól jellemezte az egész kongresszus vitairányítását, amelyik az első naptól kezdve az utolsó percig, teljes mértékben a rendkívül aktív, a vezetést szívesen magához ragadó Duprat kezében volt.

Míg a Deutsche Ges. f. Soziologie kongresszusain a jelenlevők között csak világnézeti különbségek voltak, itt a világnézeti különbségekhez még a különböző szociológiai iskolák közötti ellentétek is járultak. Egészbenvéve lehangoló, ha rámutatunk arra, hogy egy nemzetközi szociológiai kongresszuson, ahol a lehetősége meg lett volna a legkülönbözőbb szociológiai iskolák bemutatkozásának, a német szellemtudományi szociológia pl. mellékmondatokban bujkált. Ez alkalommal is bebizonyosodott, hogy a franciák számára csak franciák vannak a világon. A viták minden téma alkalmából könnyen Comte és Durkheim egzégsissé szűkülnek és ha egy-egy gondolatnál ősoket keresnek, úgy egészen Rabelais-ig mennek vissza a francia múltba. Zárt világok ezek, a legteljesebb együttműködésre való törekvés mellett is.

Ez a kritika azonban távolról sem akarja azt jelenteni, hogy maga az egész vállalkozás teljes mértékben reménytelen s így szükségtelen. Semmi esetre sem lehet helyén való a negáció vagy a távolmaradás álláspontjára helyezkedni. A szociológia nemzeti problémáinak felismerése nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy a kooperációnak igenis nagyon bő tere van. S mert a keret, amelyben ez az együttműködés megindulhat, megvan s mert a jószándék a tárgyilagos tárgyalási

modor fenntartására kétségtelenül megnyilvánult, remélnünk kell, hogy ez a nemzetközi intézet és annak fiatal ága, a Federation, a kezdet nehézségeit legyőzve, idővel be fogja váltani a hozzá fűzött reményeket.

II.

(A háború prevíziója.)¹

Kétségtelen, hogy az emberekben él az a hit, hogy sorsukat írni nyítaniok kell, mert lehet és ezzel összefüggésben él a felelősség tudata az egyes embernek önmaga, a vezetőknek a vezetettek sorsát illetően. Kétségtelen továbbá az is, hogy törvényszerűségek látszanak lenni úgy az egyesek, mint a népek életében és törvényszerűségek vannak a természetben, amelynek részei vagyunk.

Természetes tehát a társadalmi események előrelátására való törekvés. Azt mondhatjuk azonban, hogy a társadalomtudományi előrelátás a szociológiai ismeret maga: a tipikusan lefolyónak, a törvényszerűségek keresése a társadalom életében. Közismert dolog, hogy például minden házasságkötés alkalmával, annak eljövendő szerencsés voltát illetően a jóslások pro és kontra özőnével merülnek fel. Ezek az egyéni jóslások azok, amelyeknek egyes esetekre vonatkozó megfigyeléseit a társadalomtudós «családi élet szociológiája» címen rendszeres ismeretekbe foglalja össze, kiegészítve az egyes ember egyes esetekre vonatkozó jóslásait, előrelátását és ismereteit.

Megállapíthatjuk, hogy a társadalmi események előrelátása, melyhez a közelmúlt és jelen összes társadalmi és természeti tényezőinek, azok eredőinek ismeretére és értékelné tudására volna szükségünk, még megközelítő pontossággal sem lehetséges, különösen ha még a véletlen szerepére is tekintettel vagyunk, mint ahogy lennünk kell. De mert általános emberi tulajdonságok, azonos természeti környezet, ismétlődő helyzetek és viszonylatok vannak, bizonyos törvényszerűségek feltételezhetők és megállapíthatók, amiért is bűn volna, ha azok megismerésére nem törekednénk és nem vonnánk le belőlük a megfelelő következtetéseket. Különösen áll ez a megállapítás, ha olyan problémáról van szó, mint például a háború, amelynek elkövetkezését mindig mint bajt, veszélyt, pusztulást jóslták előre a bajjóslók. Nyilvánvaló tehát, hogy a háború szociológiájával, keletkezésének állandó és változó feltételeivel foglalkoznia kell teljes lelkiismeretességgel a társadalomtudománynak.

A háború alapját az emberi társadalomban az az alapvető tény

¹ E helyen is köszönetet kell mondanom Duprat professzornak, aki szíves volt lehetővé tenni előadásomat, bár a kongresszuson egyébként csak tagok szólalhatnak fel a szabályok értelmében.

képezi, hogy egymás hatókörében élő embercsoportok és emberek között van gyengébb és van erősebb. Van erősebb, amelyet éppen erősebb volta támadásra ösztönöz és van gyengébb, amely csoportnak gyengesége az erősebb támadását magára vonja. Az abszolút túlerő elnyomja a túlygyenge ellenfelet; az igazi küzdelem a hasonló erejű ellenfelek között megy végbe. Sajátos jelenség éppen erre az erőegyensúlyra, kiegyenlítődségre való törekvés. A háború oka tehát az erős és gyenge viszonyának folytonos változása s mert ez örökösen változott a múltban, változik a jelenben s biológiai, gazdasági, társadalmi és előre nem látható okokból változni fog a jövőben is, a háborút okozó alaptény kiküszöbölésére semmi nemű kilátás nincs és nem is lehet. Mert még abban az esetben is, amidőn valamilyen csoport olyan kicsiny vagy olyan mértékben válik gyengévé, hogy védekezésre már nem elég erős, a diszponáló ereje teljében levő hódító, patronizáló csoport átveszi a védelem szervezésének szerepét és a harc ismét tovább folyik, amint erre a folyamatra Kari Schmidt rámutatott. Ezt oly módon is megfogalmazhatjuk, hogy a gyengébb éppen gyenge volta miatt ellenséggé válik, új urat keres, mint ahogy az ugarföld megszántásra vár s a megfelelő formába nem kényszerített tömeg hívja azt, aki megszervezi, parancsokat ad neki, új útra és új célok felé vezet. A gyenge csoportok létezése állandó csábítás az erősebb részére, amelynek terjeszkedése a legkisebb ellenállás irányába tör. Az erő természetesen az összes támadásra és védekezésre szolgáló, korszakonként változó fontosságú tényezők eredőjét jelenti.

Második alaptény: a csoportszellem, a vitális életközösséget nyomon kísérő értéktudat kialakulása, az önmaga által értékkel bíró külön lét megjelenése. A férfiprincipium, az alkotás, a formaadás, a teremtés elve megjelenik a társadalom szerkezetében és az «idegen» ösztönösen érzett problémájából az «ellenség» tudatossá vált problémája lesz. (K. Schmidt fogalmazásban a barát és ellenség ellentétpár.) A keletkezett közösségek, államok, nemzetek élnek, s mint minden élőlény fejlődnek, növekednek s a hatalom maximális kifejtésére törekszenek. A többi közösség pedig védekezik azokkal szemben, akik — úgy érzik, később úgy tudják — sajátos létüket veszélyeztetik. Mint minden élőlénynek, úgy az élő közösségeknek is saját léttörvényeik szerint lehet és kell élniök. Az egyes csoportokban élő külön szellem ápolása, védelme, a diszpozitív, parancsoló hatalom s így a háború elhatározásának funkciója is, a történelmi fejlődés során az állam kialakulásának megfelelően, differenciált szervek teendője lesz.

A következő ténycsoport a vezető réteg, a diszponáló kevesek és a tömeg egymáshoz való viszonya. Megállapíthatjuk, hogy a tömeg élete apolitikus, de másfelől, kétségtelenül általános emberi és csoporttulajdonságból kifolyólag, a vezetők által a háború irányában minden nehézség nélkül lelkesíthető és szervezhető. (A «pugnacity» problémája.) Itt

kell rámutatnunk arra is, hogy a látszólagos kivételek ez általánosításnak bármennyire is mondjanak ellen, a háború mindig a férfi, — helyesebben a *férfiközösség* ügye volt. S e ponton kell vizsgálnunk az állami szuverenitás alól magukat kivonni akaró, attól függetlenül szervezkedő társadalmi rétegek szerepét is: az állam és társadalom egymástól való elszakadásának problémája ez. Végső túlfeszítésben ez illúzióknak bizonyul, mert világpolgár és nemzetközi munkás, amint ezt a világháború és a nemzeti jellegűvé váló orosz bolsevizmus példái bizonyítják, csak elméletben van. Végveszély esetén felébred benne a csoportöntudat, nemzetivé válik, katonává, harcosná, azzá, ami volt. Egyébként is egyfelől a háborús technika fejlődésével, másfelől az aktív elité elhatározóan fontos szerepének felismerése és az antidemokratikus kormányzati tendenciák mellett a tömegek háborús vagy háborúellenes hangulata egyre inkább közömbössé válik.

Következő megállapításunk, hogy a kompromisszum kialakult embercsoportok, pl. államok között éppen a legfontosabb kérdésekben nem lehetséges. A kompromisszum t. i. társadalmi elv és érvényes is az államok társadalmában. A kompromisszum mindig azt jelenti, hogy engedményeket tesznek egy kisebb jelentőségű ügyben egy fontosabbnak tartott cél eléréseért, egy magasabb érték megmentéseért. Az államok közötti kompromisszum lehetséges mindaddig, amíg a kompromisszumok a vezetők szemében nem a legfelsőbb érdekek, pl. a mindennél fontosabbnak érzett vallásos meggyőződés vagy a saját állam és nemzet létét fenyegetik. A háború borzalmas volta legmélyebb magyarázatát és egyben olykor mentségét abban találja, hogy míg az egyedet pazarló természet a nemzedékekben, a fajtakban tovább él, minden háború végső esetben az abban résztvevő csoport, pl. nemzetszemélyiség halálát, egy kultúrszín elmúlását, az emberiség szürkébbé válását jelentheti. Nyilvánvaló, hogy az, amire általában nem terjedhet ki a kompromisszum, ami a legfontosabb, az koronkint változik. A legfőbb értékek korszakonkinti változásának külön-külön háború típusok felelnek meg, mint pl. a dinasztikus háború, vallásháború, a nemzeti eszme jegyében vívott háború, amely megállapítás nem zárja ki, hogy a koronkint relatíve azonos s így előrelátható okcsoportokon kívül más okokból ne támadjanak valamely koron belül háborúk. És e ponton nem lehet elég nyomatékosan aláhúzni a politikai elite, a diszponáló fórum döntő szerepét a háború megindítását illetőleg; a legfőbb érték védelmén kívül a háborút elhatározó szerv fontos feladata továbbá a győzelmi esélyre való figyelem is.

További okcsoport: nincs oly kényszerítő hatalom, amely a felsorolt ellentétek más módon való elintézését szolgálná, azaz a háborúhoz, mint végső eszközhöz való folyamodást fölöslegessé tenné.

Végül nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az e

kérdésekben való ösztönös állásfoglalás vagy a vázolt alaptényezők felismerését követő értékelés kétféle lehet.

1. Vannak, akik azt mondják, mert mindez elkerülhetetlenül van így, ne törekedjünk változtatni rajta. Legyen is így, mert ennek úgy az emberiség, mint az egyén fejlődése és tökéletesedése szempontjából nagy haszna van. (A háború előnyeinek problémája.)

2. Másfelől a pusztá létezés tényéből nem következik annak normává emelése, hanem következik igenis az a követelmény, hogy keresni kell az eszközöket az erős és gyenge, barát és ellenség közötti ellentét csökkentésére és békés úton való kiegyenlítésére.

Amint fentebb rámutattunk, a tömegek élete apolitikus s így a háború mindig elsősorban a vezetők kezdeményezésétől függ. Ebből következik, hogy úgy a militarizmus, mint a pacifizmus igazában az aktív, vezető réteg ideológiája lehet. A tömeg pacifizmusa csak mint rezonancia jöhet számításba. Egészen mástermésztű egy kis állam fiának pacifizmusa, mint egy nagyé. Egy nagy állam fiánál, ha államhatárain kívül sérelmet szenved, az nagyon könnyen saját népének sérelme lesz szemében. Egy kis nemzet fia azonban a maga sérelmét az ember, illetve a kultúrember sérelmének tekinti és azzá igyekszik felemelni. Ez az élmény sajátosan színezi át pacifizmusát; nagy nemzetek fiánál pedig mindig megvan az a veszély, hogy az ő pacifizmusuk saját népük messianizmusával és imperializmusával esik egybe.

Nyilvánvaló, hogy a háború felvázolt alaptényezői hatóerejüket ma is teljes mértékben megtartották. A háború előrelátása, mint feladat nem lehet más, mint a felvázolt alaptényezők állandó figyelemmel kísérése s a háborúnak, mint gyakori eszköznek igénybevételét fölöslegessé tevő, elhárító tényezők kutatása.

Egy adott hatalmi rendszerben az erő és gyengeség távolsága legnagyobb egy — az egyik rész fölényes győzelmével végződött — háború után. Ettől a mély ponttól kezdődőleg egy kiegyenlítődési folyamat indul meg és fejlődik feltartóztatlanul, a természeti törvény erejével. Ez a győzelmi chance vonala felé törekvés, annak megközelítése. (Szövetkezések.) Ez a folyamat egyes fázisaiban előrelátható. Ami nem látható előre az, az a tény, hogy milyen mértékben gyorsul meg ez a folyamat különböző okok következtében s nem látható előre a háború kirobbanását kiváltó végző momentum sem.

Előrelátható továbbá, hogy az a differenciálódási folyamat, amely a nemzeti államok kialakulását eredményezte, nem áll meg, hanem továbbfejlődik s jelentkezni fog felfejlődő csoportok autonómiára való törekvésében, a nemzeti elit kialakulásával és vezetési igényével együtt. S bár megvannak az előfeltételei és jelei a nagyobb egységre való törekvésnek is, kétségtelen, hogy a kifejlődött *nemzeti* államok minden növvő szolidaritás mellett is, örökké idegenek maradnak egymás számára,

mert ez örök politikai végzetük. S a gazdasági együttműködés szükségképpen fokozódásával a sajátos kultúrártékek (nyelv, irodalom és művészet) védelme még elkeseredettebbé fog válni s minden ilyen érték elleni támadás a legsúlyosabb következményeket fogja maga után vonni. Ennek az idegenségnek gazdasági területről vett példájául elég, ha utalunk a szolidaritás különböző mértékére, talán két fajtájára: arra a tényre, hogy a legszociálisabb gondolkodású ember is, ha egy gazdag állam fia, egész természetesnek fogja találni, hogy vannak gazdag és szegény nemzetek s ugyanakkor, amikor saját nemzeti társadalmán belül igyekezni fog felelőssége tudatában a szegényebbeket segíteni, szociális gondolkodása nem terjed ki és nem is terjedhet ki egy neki idegen állam egész társadalmának szegénységére és sokkal alacsonyabb életnívójára. Nem változtat ezen a tényen az a kivételes lelkiismeretmegmozdulás sem, amely kataklizmaszerű, nem politikai eredetű és a képzeletre ható nagy szerencsétlenségekbe zuhant népek megsegítésében nyilvánul.

Előrelátható (és remélhető), hogy a legfőbb kényszerítő hatalom létesítésére való törekvés meg fog erősödni, ha egy, a népek egyenlő elbánása alapján folytatott gyakorlat megteremti a bizalmat az államok feletti igazság lehetőségében. Ennek az igazságnak közömbösnek kell lenni természetesen valamilyen csoporthoz tartozás tényét illetően. Bármely emberi csoport sérelmében nem a csoport, hanem az ember sérelmét kell látnia s azt kell orvosolnia.

A háborút elhárítani alkalmas tényezőket legyen szabad feladatok formájában felsorolni azok számára, akik nem hajlandók a háborúk tényleges jelenlétét örök normává emelni.

1. Ne legyenek túlságosan gyengített államok, amelyeknek gyengeségét különböző büntető szabályokkal fokozzák, mert mint fentebb rámutattunk, az együttélő csoportok valamelyikének gyengesége magára vonja a támadást vagy az erősebbek patronizáló törekvéseit. S a védelemnek más útja nem marad számára, mint sokszor majdnem az eszköz szerepéig süllyedve, erősebbek oltalmára és vezetésére bízni magát. Bár ez bizonyos mértékben mindig is így lesz, mégis az őszinte megértés és együttműködés csak az önmaguk felett szabadon rendelkező s idegen befolyás által meg nem hamisított akaratú államok között képzelhető.

2. Törekedni arra, hogy az az eszmerendszer, a nemzeti önrendelkezés elve, amelynek jegyében a nemzeti államok fejlődtek vagy újonnan alakultak, egyformán érvényesüljön kivétel nélkül minden nemzetet illetően.

3. Ne legyen gyalázattal egyértelmű a kompromisszum. Legyen olyan nemzetekfeletti fórum, amely elé bizalommal lehet vinni államok vitás ügyeit. Legyen olyan eszmény, amely örök megvalósíthatatlan-

sága mellett is a külön nemzeti lét által alkotott értékek felett áll vitathatatlanul. Keresni kell az államok közötti kooperáció lehetőségét gyakorlatban s a federalizmus különböző fokainak elméleti megvilágítása által elméletben.

4. Figyelemmel kell lenni arra a tényre, hogy amíg erősen felfegyverzett államok vannak, addig másoknál az állandó hadseregek eltiltása sokkal nagyobb bajt okoz: a társadalom militarizálását. Ez esetben sokkal kisebb veszélyt rejt magában az állandó hadseregek fenntartása, mint hogyha az egész nemzeti társadalom különböző társadalmi egyesületekbe van sorozva. Állig felfegyverezett népek között élő nemzetektől pacifista lelkületet várni aszociológikus álláspont. Másfelől — mert a túlfegyverkezés következtében fenyegető a veszély, hogy az öncélúvá vált hadikészültség a háború kirobbantásánál elsőrendű szerepet játszik — törekedni kell a leszerelés keresztülvitelére a nemzetek teljes egyenjogúsága alapján.

5. Törekedni kell arra, hogy minél több olyan nemzetközi intézmény működjék, amely konkrét, megvalósítható feladatot lát el, mert az ezekben működők megteremtik az együttműködés és béke szellemét, ennek hordozóivá válnak épúgy, mint hivatásos katonák hozzájárulnak a háború szellemének népszerűsítéséhez.

6. Tudatában kell lenni annak, hogy a világot átölelő pacifizálás nem lehetséges, de lehetséges pl. az egyesült európai államokra való törekvés vagy — szerényebben — az európai kultúrközösség értékesnek hívesére való nevelés.

7. Természetes feladata ennek a lelkeségnek, hogy igyekezzék az elkerülhetetlennek ítélt háború veszélyességét, annak embertelen voltát és tartamát minden rendelkezésre álló módon csökkenteni.

Trócsányi György.